

Nr 40.

Av herr **Ohlon**, om åtgärder mot bristen på lärare vid läroverken.

I slutet av år 1947 gjordes inom 1946 års skolkommision en utredning rörande det framtida behovet av lärare vid läroverk och andra högre skolor. Resultatet var oroväckande. Så visade en undersökning av hur många lärare, som komma att avgå intill år 1960 på grund av ålderspension, att antalet utgör ej mindre än 36,5 procent av samtliga nu tjänstgörande lärare. Läggas härtill ytterligare beräknade 4,9 procent av nu verksamma lärare, som försvinna av annan anledning — giftermål bland kvinnliga lärare eller övergång till annat yrke — så blir resultatet att år 1960 endast 58,6 procent komma att kvarstå av det redan alltför knappa lärarbeståndet. De här refererade siffrorna gällde endast ämneslärare, såsom rektorer, lektorer, adjunkter och andra lärare i teoretiska ämnen, för vilka universitetsutbildning erfordras.

Vissa ämnesgrupper bli mera lidande av avgången än andra. Denna är större bland naturvetarna än bland humanisterna. För en viss av de naturvetenskapliga ämnesgrupperna utgör den t. o. m. betydligt över 50 procent. Avgången bland de kvinnliga lärarna är mindre än avgången bland de manliga, och detta torde gälla, även om hänsyn tages till att kvinnliga lärare stundom upphöra med sitt arbete på grund av giftermål.

Mot bakgrunden av dessa sifferuppgifter kan det vara av intresse att undersöka, huruvida tillströmningen av studenter till de filosofiska fakulteterna är tillräcklig för att fylla luckorna efter lärare, som avgått. Det är svårt att här nå exakta resultat, därför att man ej med säkerhet vet, hur stor andel av de vid de filosofiska fakulteterna inskrivna studenterna, som avlägga föreskriven ämbetsexamen, och ej heller kan förutspå hur stor del av de examinerade, som verkligen ägna sig åt lärarbanan. De vid filosofiska fakulteter utbildade studenterna ha ju numera så många andra levnadsbanor att välja på. Så mycket torde emellertid kunna sägas, att *tillströmningen av filosofie magistrar långtifrån är tillfyllest för att ens upprätthålla nuvarande läroverksorganisation.*

Härtill torde böra beaktas, att behovet av läroverkslärare ännu föga påverkats av det sista decenniets starka nativitetsökning. Läroverkens elever komma nämligen ännu i övervägande grad från 1930-talets små årskullar. Man måste dessutom räkna med en viss ytterligare stegring i föräldrarnas benägenhet att sända sina barn till läroverk. Tillsammans torde dessa två

omständigheter i förening medföra krav på en utökning av läroverkens kapacitet fram till år 1960 på minst 60 procent. Om man tar hänsyn även till dessa fakta, torde behovet av lärartjänster vid de högre skolorna fram till sistnämnda tidpunkt ha ökat så starkt, att det blott kan täckas till något mer än hälften, för så vitt ej kraftansträngningar med det snaraste vidtagas för att stimulera nyrekryteringen av läroverkslärarbanan. För de naturvetenskapliga ämnenas vidkommande torde läget rent av bli katastrofalt med obehagliga konsekvenser för samhället, ej minst i materiellt avseende.

Så långt frågan om tillgång och efterfrågan på läroverkslärare på längre sikt. Men redan ha svårigheterna inställt sig. Redan råder mellan läroverkens och andra högre skolors rektorer en osund tävlan att locka till sig tillgängliga lärarkrafter för att kunna hålla undervisningen mer eller mindre hjälpligt uppe. Det är klart att under sådana förutsättningar personer vinna inträde på lärarbanan, som lämpligen borde ha valt ett annat yrke.

En av skolöverstyrelsen under förra läsåret företagen utredning visade, att då vid de högre skolorna ca 5 300 veckotimmar *på grund av lärarbristen* måste anförtros lärare, som saknade föreskriven akademisk kompetens. Omräknat i tjänster motsvarade detta en brist på 197 lärare. En nyligen företagen utredning, varav resultatet ännu blott föreligger preliminärt, visar, att bristen i dag utgör minst 264 lärare. Medan bristen tidigare blott förelåg inom den naturvetenskapliga ämnesgruppen, så håller den nu på att sprida sig utöver hela ämnesområdet. För ämnet matematik är bristen 100 lärare, för fysik 35, biologi 24, kemi 23, geografi 23, modersmålet 24 o. s. v. En av skolöverstyrelsen förra året utförd prognos av utvecklingen under de närmaste fem åren visade att denna brist, om inga särskilda åtgärder vidtagas, år 1953 torde komma att uppgå till 2 000 lärare. Vid beräkningen av den akuta lärarbristen förra året och i år har dock ej hänsyn tagits till att hundratals yngre lärare visserligen avlagt föreskriven akademisk examen men sakna för läraryrkets rätta bedrivande ofrånkomlig speciell lärarutbildning, dokumenterad i genomgången provår. *Att råda bot på dessa missförhållanden är ej något specifikt läroverksintresse eller lärarintresse. Det är ett allvarligt samhällsintresse, om vi i framtiden skola kunna bibehålla vår kulturella och materiella standard.*

I fråga om lektoraten har bristen på sökande länge varit kronisk. Än har den förefunnits i den ena ämnesgruppen, än i den andra. Det har hänt, att lektorat, som tillkommit i följd av 1927 års läroverksreform, ännu ej kunnat besättas annat än med dispenserad sökande för en begränsad tidsperiod. Situationen har räddats genom att skickliga läroverksadjunkter i stället fått rycka in att sköta de lediga tjänsterna, periodvis utan någon som helst extra ersättning härför. Under de senaste åren ha ej sällan lektorer lämnat läroverken och gått tillbaka till universitet och högskolor ofta på tjänster med lägre löneförmåner än dem, läroverken kunnat erbjuda. Man har

ställt det vetenskapliga intresset före det egna ekonomiska. Men det är inte bara den vetenskapliga banan, som lockat. Även tekniska yrken och affärsyrket ha dragit till sig kvalificerat folk både bland de graduerade och de icke graduerade. *Tyvärr är det ej sällan de bästa, som söka sig bort från läroverken.* De läroverk, som äro i den gynnsamma situationen att få sina lektorat besatta, ha ofta lidit av att flera av dess lektorer varit tjänstlediga för att upprätthålla befattningar vid universitet, högskolor o. d. eller för att bedriva vetenskapligt arbete. Så ha flertalet läroverk belastats: de läroverk, vilkas lektorat fått tillräckligt antal sökande, därigenom att innehavarna satt de vetenskapliga intressena i förgrunden, och de övriga läroverken, därigenom att lektoraten där ej kunnat besättas eller fått ett otillräckligt urval sökande. Det har varit något av ett äventyr för rektorerna att ordna med gymnasietjänstgöringen under dylika villkor, helst som tjänstledigheten eller den uteblivna lektorsutnämningen framträtt först sedan tjänstgöringsfördelningen för kommande läsår gjorts upp. Det är tydligt, att om den högre lektorskompetensen skall kunna upprätthållas, måste lektorslönerna höjas ganska väsentligt. Lektorsutbildningen är den längsta, som föreskrives inom svenskt samhällsliv, bortsett från universitetsprofessurerna, för vilka dock ej särskilda examina äro stadgade. Att i nuvarande tidsläge med lönestopp få en framställning om löneförhöjning för lektorerna beviljad torde vara utsiktslöst, varför tills vidare andra åtgärder få vidtagas för att hålla den högre undervisningen i gång.

Bristen på lektorer, vad beträffar såväl det för ringa antalet beviljade tjänster som antalet vakanser bland dessa, har hittills kunnat kompenseras, därigenom att läroverken haft tillgång på kvalificerade lärare med adjunktskompetens, som anförtratts gymnasietjänstgöring. För närvarande torde åtskilligt utöver hälften av gymnasieundervisningen bestridas av formellt ej lektorskompetenta lärare. Men då nu lärarbristen utvidgats att gälla även adjunktsåren, torde denna utväg snart vara blockerad.

Läroverkslärarbanan är synbarligen ej längre konkurrensduglig i jämförelse med andra intellektuella yrken. Orsakerna härtill äro flera. Så uppgår studietiden för fil. ämbetsexamen till 5,5 à 6 år och kan för vissa naturvetenskapliga ämneskombinationer stiga ända upp till 7 år. Den är alltså icke oväsentligt högre än studietiden för teol. kandidat-, jur. kandidat-, tandläkar- och civilingenjörsexamen. Utöver ämbetsexamen kräves för behörighet till ordinarie befattning och till extra ordinarie befattning i Ce 24, att provårskurs genomgåts, vilken kurs i regel omfattar två terminer. Efter denna utbildning förblir läraren anställd såsom icke-ordinarie fram till fyrtioårsåldern — medelåldern för nyutnämnda läroverkslärare är alltså cirka 39 år. Efter lång och dyrbar teoretisk utbildning har alltså läraren framför sig dels ett nästan oavlönat provår, dels tjänstgöring — oftast ambulering på skilda orter — såsom icke-ordinarie under 10 à 15 år. Antalet ordinarie tjänster är nämligen alltför ringa. Det är nog icke

förvånande att studerande vid universitet och högskolor inför dessa framtidsutsikter söka sig till yrken, som kräva kortare utbildning, erbjuda tryggare anställningsvillkor och avgjort förmånligare löner, för att nu ej tala om att andra befattningshavare än lärare ha att räkna med en mera sympatisk och mindre kritisk inställning från allmänhetens sida. Av alla tecken att döma har den länge fortlöpande, ej sällan ganska ovederhäftiga skoldebatten starkt bidragit till att avskräcka de unga från att välja lärarbanan. Att det tidigare gått att väl rekrytera läroverksläraryrket trots de ringa befordringsmöjligheter som detta erbjuder, har sammanhängt med att läroverksorganisationen varit mycket mindre än nu, så att kadern väsentligen kunnat fyllas genom rekrytering från samhällsgrupper med tradition att ägna sig åt universitetsstudier. Bristen på lärarkrafter skulle för övrigt ha framträtt redan på 1930-talet, om icke vid läroverken, i motsats till många andra verksamhetsområden, likställigheten mellan män och kvinnor konsekvent vunnit tillämpning. Under krigsåren hade kvinnorna till följd av männens inkallelser till beredskapstjänst rent av chanser före männen vid läroverken.

Läroverkens lärare befinna sig i den fördelaktiga situationen, att de kunna stimulera sina mest studieintresserade elever att välja lärarbanan såsom framtida yrke eller i varje fall att fortsätta studierna inom de filosofiska fakulteterna. Numera vill det emellertid synas, som om denna påverkan ej skulle ha samma effekt som förr, kanske främst beroende på motstånd från föräldrars och målsmäns sida. Dessa anse nämligen ej lärarbanan erbjuda tillräckliga framtidsmöjligheter. Ett talande vittnesbörd härom möter man i det betänkande, som nyligen publicerats av den s. k. studentsociala utredningen. Av detta betänkandes siffermaterial synes det framgå, att de filosofiska fakulteterna i motsats mot vad som var fallet förr ej längre i tillräcklig utsträckning rekryteras av de mest studielämpade studenterna. Tvärtom ger denna utredning vid handen, att de filosofiska fakulteterna i alltför många fall befolkas av studenter med ganska svaga förutsättningar för akademiska studier. Eftersom flertalet av våra vetenskapliga institutioner rekryteras ur samma studentgrupper, som avse lärarbanan såsom mål för sina studier, måste denna utveckling i det långa loppet bidra till en försvagad vetenskaplig standard i vårt land.

Den åtgärd, som i första rummet bör komma in fråga för att stimulera tillströmningen till lärarbanan och alltså också till de filosofiska fakulteterna, är att öka antalet ordinarie tjänster vid läroverken och andra högre skolor, så att lärarna tidigare än nu få sin ställning i samhället fixerad. Men sådant som läget nu är torde det ej räcka enbart med denna åtgärd. 1946 års skolkommision har haft uppmärksamheten riktad på föreliggande problem. För kommissionen står det klart, att den bristfälliga rekryteringen av läroverkslärarkåren framför allt beror på att yrket praktiskt taget ej erbjuder de filosofie magistrarna några befordringsmöjligheter. Kommissio-

nen har därför tänkt sig, att alla läroverksrektorat skulle stå öppna för såväl lektorer som adjunkter. De högre läroverkens rektorat skulle alltså ej längre förbehållas endast lektorskompetenta lärare, som avlagt magister- och licentiatexamen samt disputerat för doktorsgrad. Vidare vill kommissionen inrätta gymnasieadjunkturen, synbarligen till så stort antal, att gymnasieundervisningen helt skulle bestridas av lektorer och gymnasieadjunkter. Gymnasieadjunkturen skulle placeras emellan de nu förekommande läroverksadjunktsbefattningarna och lektoraten. De förra stå i lönegrad Ca 26, de senare i lönegrad Ca 30.

Det föreligger fara i dröjsmål. Oberoende av alla skolreformer, fortskridande eller ej, böra dessa skolkommissionens projekt snarast förverkligas. Behov föreligger av ett stort antal nya ordinarie tjänster vid statsläroverken. Dessa böra inrättas såsom gymnasieadjunktstjänster. För att tjänsterna skola ge ett effektivt bidrag till tillströmningen till lärarbanan, böra de placeras i lönegrad Ca 29.

På grund av vad som ovan anförts får jag hemställa,

1) att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om att energiska åtgärder vidtagas i motionens syfte för att effektivisera tillströmningen till läroverkslärarbanan,

2) att de nya ordinarie tjänster, som måste inrättas vid läroverken, måtte få karaktären av gymnasieadjunktstjänster i lönegrad Ca 29.

Stockholm den 18 januari 1949.

Sven Em. Ohlson.